

Malkica
DUGEČ

O GLASILIMA ISELJENE HRVATSKE U EUROPI

Naznačivo je da su u posljednjih dva desetljeća, kada su se u Hrvatskoj i u svijetu pojavile novi slobodni mediji, novi politički partovi i novi kulturni pokreti, prema tomu da su u Hrvatskoj, prema poslednjim rezultatima predsjedničkih izbora, došlo do izmjenjivanja prethodno dominantne, nezadovoljstvene i nepristojne ljetine početkom svog vladavina, ali i u drugim oblastima, u kojima su se u posljednjih dvadeset godina razvijale i razvijajuće slobodne i demokratske političke strukture, nije došlo do takve promjene. Sustavno su slobodnosti i sloboda u Hrvatskoj od članstva u Evropskoj uniji, ali i u drugim segmentima života, učinjene nezadovoljstvenom i nezadovoljstvenom političkom mrežom, smjeđim fogom.

I tako da je tko je višestruko, gubitnik ili boljeg i manjeg, prijeđen, izdala knjiga i slala, pozvani su na sve hrvatske narodne umotornine i rukovozne, sporedne takovne organizacije, članstvo u vijećima, učnim pionirskim i drugim učenim vijećima, poljoprivrednim i drugim zemljoradničkim vijećima, kompetitivnim i braniteljskim svršetkovima, tegoričnu ideju svih srodbina, skupova, skupina, skupina, hrvatska je danas učinila opravdati specifičnu kulturnost, političku, gospodarsku i drugu dijelitiju svih hrvatskih etničkih grupa, ali i učinila hrvatsku i hrvatske slike opravdati specifičnu kulturnost, političku, gospodarsku i drugu dijelitiju svih hrvatskih etničkih grupa, ali i učinila

početnih i kulturnih obnovi u jugoistočnoj Evropi. Uz povećanje broja učenika i studenta na univerzitetima, učenje je učinilo veliku razliku i u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu.

Uz povećanje broja učenika i studenta na univerzitetima, učenje je učinilo veliku razliku i u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu.

Uz povećanje broja učenika i studenta na univerzitetima, učenje je učinilo veliku razliku i u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu.

Uz povećanje broja učenika i studenta na univerzitetima, učenje je učinilo veliku razliku i u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu.

Uz povećanje broja učenika i studenta na univerzitetima, učenje je učinilo veliku razliku i u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu.

Uz povećanje broja učenika i studenta na univerzitetima, učenje je učinilo veliku razliku i u političkoj životu. Na jugoslovenskim, tada još nezavisnim, teritorijama je učenje učinilo veliku razliku u političkoj životu.

Nezamislivo je i neobjektivno danas govoriti ili pisati o kulturnoj djelatnosti hrvatske dijaspore a ne naglasiti činjenicu da je ona bila i ostala nerazdvojnim dijelom političkog rada te da su oboje toliko međusobno prožeti, srasli da tek tako shvaćeni čine cjelovitu i vjerodostojnu sliku hrvatskoga Jučer i Danas.

Nastala kao neodoljiva potreba za svjedočenjem, satkana od šarolikih niti uma, dobrote, bunta, prkosa i nagona za samoodržanjem; nadahnuta svevremenskom ljepotom i veličinom svjesne žrtve za pravednost i dostojanstvo življenja u slobodi; ponekad pjesma srca, kadikad slika, priča, pjesma, poetski sročen epitaf; isprepletena osobnim i tragedijama naroda kojemu iskonski pripada pa zato tu i tamo opora ili neoprezno, nekonvencionalno iskrena u kazivanju istine; počesto krik iz lokve krvi tudišta, tiha euforija, odvažan zalet u svijet čudesa, no uvijek istina – kulturna djelatnost hrvatske dijaspore uopće, a posebice hrvatske političke emigracije, nije se nikada sadržajem, formom niti porukama bitno razlikovala niti odvajala od domovinske Hrvatske. Ona je u svim svojim segmentima bila i ostala ponajprije hrvatskom, a tek kroz nju i po njoj dijelom svenarodne kulturne (i političke) baštine, općeljudskog dobra.

I bilo da je riječ o vjerskim, glazbenim ili folklornim priredbama, izložbi knjiga i slika, prezentacijama hrvatskih narodnih umotvorina i rukotvorina, športskim takmičenjima, književnim večerima, javnim političkim i inim govorima ili pak pisanoj hrvatskoj riječi u dnevnim novinama, tjednicima, časopisima, knjigama i brošurama – svo svoje bogatstvo ideja, svu šarolikost, sklad, uspjeha, ali i neuspjeha, hrvatska je dijaspora mogla opravdati specifičnim kulturološkim, političkim, gospodarstvenim ili etičkim odnosima kao što su npr. tolerancija pred strancima, različita mjerila slobode, prava i demokracije u zemljama gdje su nalazili utočište Hrvati i Hrvatice često dijametalno suprotnih ili pak u potpunosti srodnih političkih, vjerskih i moralnih

svjetonazora (usporedimo samo hrvatsku političku emigraciju nakon Drugog svjetskog rata i onu nakon 1971. god.). Ondje gdje je živjela neškolovana ili radna snaga s nižom, srednjom i nerijetko s akademskom naobrazbom, dakle, nacionalno izgradeni, svjesni, živjeli su s Hrvatima koji su bili tek na početku narodnoga osvjećivanja, bez obzira na sve navedene različitosti i istovjetnosti, svekolika kulturna djelatnost hrvatske dijaspore, a zbog neosporne istine da je bila uvjetovana političkim terorom nad duhovnim, fizičkim i cjelokupnim hrvatskim narodnim bićem – istinsko je, čisto zrcalo zbilje i nepokorivog slobodarskog duha. Ona je neu-pitni svjedok veličine i tragedije hoda prema slobodi, vjerna slika osobnih i općehrvatskih vizija koje daju smisao čak i u trenucima kada se život poput voska na suncu topi, kada izgara i gasne od neutažene žedi za življenje pod vlastitim slobodnim nebom.

Kako je kulturna djelatnost iseljene Hrvatske dio povijesne zbilje jednog te istog naroda, a o kojoj su (najčešće lažno) pisali časoviti pobjednici – poučeni često citiranim i iskustvom provjerenum mislima povjesničara dr. Franje Tuđmana da: »Tko nema hrabrosti pogledati u oči povijesnoj istini, obično nema ni čiste namjere u budućnosti«, (*Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi* str. 180.) - ovdje je fragmentarno progovoren o političkim i kulturnim zbivanjima u redovima hrvatske političke emigracije na tlu Europe od 1972. do 1990. godine. To je učinjeno sa iskrenom željom da se ni dobro ni zlo ne zaborave, da u matičnoj hrvatskoj kulturnoj baštini nadu svoje mjesto i pisani tragovi o nepisanim zakonima srca i uma, o mnogima koji su svjesno živjeli i umirali s Hrvatskom u sebi.

»Kultura raste iz onoga, što se je iz prošlosti spasilo, a što se novim prinosima pojedinaca i zajednice popunjava« - pisao je još 1938. god. časni, možda do sada najveći predsjednik Matice hrvatske – Filip Lukas i dodao: »Vrijednosti, što su prije bile predstavljaju jedini baštinjeni kapital, a to uništiti značilo bi vratiti se na barbarstvo«, (*Jutarnji list* od 2. 10. 1938.).

Svjesni da se ove riječi i dandanas moraju shvatiti kao opomena svima onima, koji namjerno ili nehotice prepuste zaboravu hrvatsku pisani riječ nastalu u tudini, kao i iz osjećaja vlastite odgovornosti pred onima što će kad-tad slijediti tragove hrvatske prošlosti - podsjetit će se na neke istine vezane uz pisani riječ na tlu Europe. Ako se pri tome ne spomenu samo brojni autori knjiga proze i poezije, bogata izdavačko-publicistička djelatnost, novine, tjednici, časopisi na hrvatskom, njemačkom i francuskom jeziku, već i leci, političke kasete, izjave, memorandumi, telefonske vijesti, grafiti po zidovima i pločnicima pa i nadgrobni zapisi – učinjeno je to

s namjerom kako bi se konačno povjerovalo da je sve to bila hrvatska pisana riječ, da je to RIJEČ ISELJENE HRVATSKE.

Neistraženi, znanstveno nevrednovani pisani tragovi hrvatskih emigranata: pjesnika, novinara i književnika, političara, slikara, fotografa s običnim ili videokamerama, karikaturista, znanstvenika pa i običnih ljudi sa istančanim osjećajima za pravdu – rasijani su širom Europe. (Tek prije desetak godina Hrvati u Njemačkoj naišli su slučajno na tragove Hrvata-ratnika iz *Tridesetogodišnjeg rata*, zabilježene u imenu vina *Lachener Kroatenpfad*). Naći ćemo ih i po svim kontinentima, sve od Novog Zelanda do Južne Afrike, od istoka do zapada, svagdje, gdje je Hrvat - prognanik i pečalbar tražio kruha ili političko utočište, gdje je riječ hrvatska bila vjernom pratiljom sanje o slobodi.

Izvorna, autentična hrvatska riječ, premda je često odzvanjala po gradilištima, barakama, u crkvama, na kolodvorma europskih gradova, najbolje se mogla upoznati preko mnogobrojnih hrvatskih glasila, novina i časopisa. U najvećem broju slučajeva financirali su ih i potpomagali pojedinci, a samo u izuzetnim prilikama pojedine političke ili izvanstranačke organizacije kao što je to primjerice bio slučaj s *Kroatische Berichte* i nastupima hrvatskih izdavača na Međunarodnoj izložbi knjiga u Frankfurtu – koje je djelomično financiralo Hrvatsko narodno vijeće.

Služeći se uvijek argumentima istine hrvatska pisana riječ u Europi - jače od najubojitijeg oružja – pogadala je jugoslavenske vlastodršce i bojali su je se do te mjere, da su je čak i pod tudim nebom nastojali iskorijeniti. Prijeteća pisma hrvatskim političkim emigrantima, zabrane političkog i javnog djelovanja, ubojstva, zatvori, špijuniranje – sve je to ipak bilo uzaludno. Brojnost i raznolikost hrvatskog emigrantskog tiska u Europi te iz dana u dan sve uvjerljiviji tekstovi o zlu zvanom Jugoslavija bili su najdostojniji odgovor. Sve ono što Hrvatska u okovima Jugoslavije nije mogla niti smjela govoriti, iznosili su u njeno ime slobodni Hrvati preko svojih glasila od kojih su u Europi bili najpoznatiji:

1. *Hrvatska revija* i *Knjižnica hrvatske revije* u Španjolskoj
2. *Nova Hrvatska, Poruka, Hrvatski glas* u Velikoj Britaniji
3. *Hrvatski list* u Švedskoj
4. *Hrvatska država, Hrvatska sloboda, Hrvatska domovina, Kroatische Berichte, Vjesnik hrvatskih radnika i iseljenika u Njemačkoj, Biltén Hrvatske kršćansko-demokratske stranke* – sve u Njemačkoj
5. *Bosanski pogledi, Movis* – glasilo hrvatskih katoličkih misija u Švicarskoj, izdavačke kuće *Ziral* (Zürich-Chicago) i *Adria-Verlag* – svi u Švicarskoj.

Ta ista živa hrvatska riječ mogla se upoznati i preko nekih udruga hrvatskih gostujućih radnika, dakle, onih, koji

nisu spadali u kategoriju političkih emigranata, ali su pro-nalazili načina za njegovanje i očitovanje svojih nacionalnih osjećaja. Među takve s pravom se mogu ubrojiti hrvatske kulturne zajednice u Švicarskoj i Njemačkoj. Hrvatska kulturna zajednica u Stuttgartu, osnovana 1984. god. zauzima časno mjesto među čuvarima i promicateljima hrvatske državotvorne ideje. Ona je iznjedrila ne samo djelatnika kakav je bio pok. Zdenko Artuković, već i Zdenku Babić-Petričević, današnju generalnu konzulicu *Generalnog konzulata Republike Hrvatske* u Stuttgartu. Još časnije i dostačnije mjesto pripada hrvatskim katoličkim misijama u Europi, među kojima je i - HKM u Stuttgartu. Ona je uvjek iznova svojim primjerom nesebičnog rada s hrvatskom mladeži, organiziranjem predavanja, hrvatskim vjerskim odgajanjem, bogatim folklornim i drugim kulturnim aktivnostima zorno pokazivala kako treba čuvati hrvatski narodni identitet. Upravo ova *Hrvatska katolička misija* odigrala je i ključnu ulogu pri prvom formiranju hrvatskih dopunskih škola na području njemačke pokrajine Baden-Wuerttemberg.

Godine 1991. domovinska i iseljena Hrvatska imala je priliku upoznati 45 hrvatskih emigrantskih pjesnika kroz istoimenu knjigu Šimuna Šite Čorića, a 1995. još 60 hrvatskih emigrantskih pisaca istog autora. Ovim pregledom književnog stvaralaštva izvan domovine i autor i Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog PEN-a za proučavanja književnosti u hrvatskom iseljeništvu dali su bogat doprinos zbližavanju iseljene i domovinske Hrvatske.

O pojedinim emigrantskim piscima ili temama iz života hrvatske dijaspore već su se u slobodnoj državi Hrvatskoj oglasili mnogi domovinski pisci kao npr. Dubravko Horvatić, Stjepan Šešelj, Branimir Donat, Dubravko Jelčić, Stjepan Mijović-Kočan – pokazujući najčešće svoju stručnu do raslost, dobronamjernost, dobar dar zapažanja te razumijevanja (neki su od njih bili hrabri elitni predvodnici susreta sa hrvatskim emigrantima i to u vrijeme, kada se takav čin skupo plaćao) – no ne prodirući uvjek do srži, do duše, do uzročno-posljetičnih veza i suptilnih osjećaja, do zagonetnosti raznolikih življena slobode. Dijelila su nas desetljeća zemljopisnih udaljenosti, strah od osvete zbog običnog susreta na ulici, gorka spoznaja o jugo-gulazima i bestijalnom jednoumlju totalitarističke velikosrpske Jugoslavije i mnoga druga zla koja smo zajednički čutjeli, ali čak ni njih nismo smjeli ni mogli podijeliti na svojem domovinskom tlu. Dijelila nas je – i ujedno pokazivala – zabranjivana riječ hrvatska koju smo kao jedino i najsvetiјe blago ipak zajednički pro nosili svijetom usprkos svemu i svima, usprkos ljudskome sebi, vjerujući da će se oploditi, osvijedočiti i kad-tad opet neoskrvnjena udomiti pod nebom hrvatskim.

Domovinskoj čitateljskoj publici zacijelo je već poznato pri kraju 1996. godine objavljeno (*Školske novine - Pergamena*) i po prvi puta na Međunarodnoj izložbi knjiga u Frankfurtu iste godine prezentirano petoknjizje *Hrvatske revije: Hrvatska zauvijek, Sudbina djela, Cvrčak u boriku, Bio-bibliografski leksikon suradnika Hrvatske revije* - a od nedavno i *Slobodna knjiga neslobodne zemlje*. To je, eto, životno djelo hrvatskog pjesnika Vinka Nikolića kojim je hrvatskoj javnosti predstavio najmarkantnije pisce i suradnike iz dijaspore u razdoblju od 9. ožujka 1951. god. - kada je u Buenos Airesu izšao prvi broj *Hrvatske revije* sve do prosinca 1990. kada je tiskan njen 140. broj i kada je *Hrvatska revija* vraćena Matici Hrvatskoj. Tada je i zaslugom Vinka Nikolića i supruge mu Štefice *Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu* obogaćena kompletima *Hrvatske revije* i *Knjižnice Hrvatske revije*. Sve od napuštanja Buenos Airesa, preko progonstva iz Pariza do sidrišta u Barceloni i konačnog ustoličenja u Zagrebu, *Hrvatska revija* bila je stožerno okupljalište, plodno rasadište diljem svijeta bezbroj rasijanih hrvatskih umova: domoljuba, pjesnika, esejista, novinara, kritičara, demokratski orientiranih političara, ali i onih hrvatskih intelektualaca ili običnih ljudi čije se mišljenje nije u svemu moralo podudarati s mišljenjem duše, nukleusa - s glavnim urednikom Vinkom Nikolićem, no ipak su njihovi tekstovi bili tiskani pod jednim uvjetom: da ne vrijedaju dostojanstvo čovjeka, jer je pluralizam mišljenja bio temeljnim načelom novinarske i uredničke etike *Hrvatske revije*.

I dok su stranicama *Hrvatske revije* defilirala mnoga poznata ili tek kroz nju uočena pjesnička imena, na drugom kraju svijeta, u Buenos Airesu, Argentina, izlazio je jedini politički list hrvatske emigracije *Republika Hrvatska*. Ona je služila kao slobodna, demokratska tribina svima onima koji su kroz istinu o hrvatskom Jučer i Danas naviještali sretno hrvatsko Sutra i vjerovali da je samo slobodna, suverena, demokratska i socijalno pravedna država Hrvatska jedini okvir u kojem hrvatski narod može živjeti i normalno se razvijati u duhu integralne slobode, ali i neisključivosti u odnosu na sve one koji vole Hrvatsku i smatraju je svojom domovinom.

Ako je i bila slučajna podudarnost da su i *Hrvatska revija* i *Republika Hrvatska* počele izlaziti u Buenos Airesu 1951. godine, činjenica da one i dandanas - uz malobrojne iznimke bivših emigrantskih novina - izlaze i sa zanimanjem se čitaju u slobodnoj Republici Hrvatskoj, opravdava njihov prošli i današnji razlog postojanja, nagradujući time sav uloženi trud i plemenita nastojanja njihovih suradnika i urednika.

Koncepciju *Republike Hrvatske*, utemeljio je prof. Ivan Oršanić - ideolog Hrvatske republikanske stranke - a proši-

rili, posuvremenili i djelotvorno promicali među raseljenom i domovinskom Hrvatskom njegovi urednici: dr. Ivo Korsky i prof. Kazimir Katalinić – obojica vrsni poznavatelji međunarodnih društvenih i političkih gibanja, beskompromisni no istodobno i razumni borci za slobodnu državu Hrvatsku.

Dovoljno istančana osjećaja za potrebe hrvatskog iseljeništva te neophodnost fleksibilnosti kada su u pitanju važne odluke ili pak kada god je to bilo korisno za legalno oslobođiteljsko djelovanje, urednici *Republike Hrvatske* objavljivali su ne samo članke čisto političke prirode, već i političku satiru kojom su se javljali prof. Vjenceslav Čižek i pok. prof. Božo Dugeč ili čak i pjesme koje su, naravno, svojim do moljubljem budile nadu, jačale nacionalnu svijest, osvjetljavale put u slobodu. Premda je povijesni anakronizam da su hrvatski emigrantski pisci u 20. stoljeću na taj način zapravo nastavljali slijediti stope ilirizma tj. hrvatskog narodnog preporoda s početka 19. stoljeća, bilo je očito da je upravo taj odabir, razumljiv i prihvatljiv raseljenom hrvatskom puku pa i domovinskoj Hrvatskoj, željnoj informaciji s izvora, a ponajviše željnoj slobodne i nepotupljive riječi hrvatske. Takav odabir nije bio posljedica nepoznavanja modernih svjetskih ili pak samo europskih literarnih strujanja, već posljedica bolnog doživljaja zlosilja nad hrvatskim narodnim bićem, nad jednim od malobrojnih europskih naroda koji još nisu bili izborili svoju slobodnu narodnu državu. To je bio svjesno odabran put koji je izravno vodio do srca i uma te poticao na ljubav i djela Hrvatskoj na korist, Hrvatskoj na čast. Tom cilju bio je podređen gotovo sav hrvatski emigrantski tisak, cjelokupna kulturna i politička djelatnost hrvatske političke emigracije.

Prelistamo li danas stranice *Hrvatske revije*, *Republike Hrvatske* pa i mnogih drugih listova tiskanih izvan Europe kao npr. *Rakovice*, *Hrvatske budućnosti*, *Hrvatskog tjednika*, *Hrvatskog puta* i dr. – uvjerit ćemo se da je domoljubna poezija jedna od najčešće zastupljenih. Mnoge pjesme, duboko proživiljenih sadržaja, mogu nas uvjeriti da ona nije bila obično cmizdrenje nad zlom sudbinom, banalno ili bezbojno domotužje, već zov na uzbunu, poziv na dostojanstvo, nedvosmislen izraz spontanog zamaha slobodne volje i slobodna duha. Prihvati li se ovo mišljenje upravo onako, kako je izneseno, a ne kao prazna fraza, bit će bezrazložno pitati: zašto pri čitanju pjesme Vinka Nikolića *Poruka* ili *Pismo mojoj Hrvatskoj iz tudine* suze naviru na oči? Zašto je živeći i radeći za dobro Hrvatske Boris Maruna stihom rekao:

Moja zemlja je Hrvatska

I njenu slobodu tražim.

Cijena nije važna - plaćam svojom krvlju.

Zašto Katarina Pejaković, Marija Fabek, Zlata Ivezic pišu o Majci Hrvatskoj, a ne o ljepoti i blagostanju tudine? Zašto Malkica Dugeč pjeva o *biži v sercu horvackom* i tuzi zbog jednog hrvatskog proljeća u Slavoniji, a Lucijan Kordić o stranom cvijeću (*Fremde Blumen*) koje ne miriše? Zašto gotovo svi hrvatski emigrantski pisci stihom i prozom progovaraju o tragediji hrvatskog naroda na Bleiburgu? Zašto Vjenceslav Čižek piše epigrame uperene protiv jugoslavenskog režima, a po povratku s 11 godišnjeg tamnovanja u Zenici (iako priznati politički emigrant, bio je 1977. otet od strane Udbe i osuden na 15 godina tamnice) već potpuno slijep objavljuje svoje *Krvopise predstvanuća*? Zašto hrvatski emigrantski pjesnici pjevaju o Gupcu, Zrinskom, Frankopanu, Jelačiću-banu, o življenu sa *sakrivene strane Mjeseca* (Mirko Vidović) – a ne o Parizu, Chicagu, Buenos Airesu, Havajima, Stuttgartu ili Beču? Zašto ni jedan od njih nije niti u snu poželio a kamoli primio autorski honorar?

A nije bilo lako.

I nisu svi hrvatski emigranti živjeli bezbrižno, zaštićeni azilom i zakonima država-domaćina. A nisu bili ni profesionalni neradnici – kako im imputira *Globus* od 16. svibnja 1997., već cijenjeni i traženi, pošteni i marljivi radnici navikli živjeti od svoga rada. Ilustracije radi, ove navode može potkrijepiti jedna epizoda iz života pok. prof. Bože Dugeč. Kao predsjednik *Ogranka Matice hrvatske* u Donjem Miholjcu i zbog poznatih govora na osnivačkim skupštinama ograna MH širom Slavonije bio je (u odsutnosti) suden na tri i pol godine strogoga zatvora. Nakon što je početkom 1972. morao napustiti svoju Domovinu, nastanio se u Stuttgartu i tu zaposlio u jednoj talionici čelika, izdajući se za običnog stolara, jer još nije bio dobio politički azil te nije smio imati niti stalno zaposlenje.

Kada ga je jednom zgodom ugledao njegov šef kako sa zaštitnim naočalima na nosu pri temperaturi od preko 50 stupnjeva obrađuje jedan željezni predmet, nasmijao se i rekao: »Sie Herr Dugeč sehen aus wie ein Professor«. (Vi, Gospodine Dugeč, izgledate kao neki profesor.)

Već prvo, letimično raščlanjivanje djela hrvatskih autora u tudini (Europi) nameće spontani zaključak da je njihova najdominantnija preokupacija: čežnja za Domovinom (ispredvana sa najiskrenijim na žrtvu spremnim domoljubljem), vjera u povratak na rodna ognjišta te – u slučaju neispunjeneh nade – intimno-općeljudska potreba za ostavljanjem pisanih tragova o ljudskom življenu u neljudskom vremenu.

Iako je – pišući o knjizi pjesama Lucijana Kordića *Od zemlje do neba* – pjesnik Antun Bonifačić s pravom rekao da »emigracija nije plodno tlo za razvoj pjesnika, jer pjesnik treba rodnu zemlju kao biljka, da iz te zemlje raste... Zato je

pjesnik u emigraciji u neke vrsti stakleniku...» (*Hrvatska revija* br. 4, 1953.) – upravo je pjesništvo jedno od najčešćih književnih vrsta među hrvatskim emigrantskim piscima pa tako i među onima, koji su živjeli i djelovali na europskom tlu. Možda ponajviše zbog činjenice što su – za razliku od onih u Australiji, Americi, Kanadi... – živjeli nadomak Hrvatske, što su mnogi od njih imali mogućnost makar i potajno kontaktirati s Hrvatima na tzv. privremenom radu, što im je bio dostupan hrvatski tisak kao i knjige u izdanjima *Matrice hrvatske, Školske knjige, Znanja, Kršćanske sadašnjosti*. Emigrantski pisci u Evropi, ako i nisu mogli obogaćivati svoje rječničko blago kao što bi to bio slučaj da su ostali na rodnom hrvatskom tlu, nisu duhovno zakržljali, nisu intelektualno zakazali. Pjesme danas već i u domovini poznatih pjesnika, istina, nastale u tudini, ako i nisu u svim svojim komponentama vrhunsko dostignuća, po izvornosti, po dubini osjećaja, po prepoznatljivu pjevu o zajedničkoj sudbini ali i po sraslosti s hrvatskim korijenima, po impresivnosti umjetničkog, ritmičkog i slikovnog izražaja – mogu odoljeti svakoj kritici i s pravom zaslužuju mjesto u suvremenim antologijama hrvatske poezije. Navedimo imenom barem poneke: *Poruka* Vinka Nikolića, *Pod nebom Bleiburga* Lucijana Kordića, *Australije* Vinka Grubišića, *Bosna i Bez naslova* Borisa Marune, *Glas iz ognja ili boje Kroacije* Mirka Vidovića, *Predsvetuća* Vjenceslava Čižeka, *Tuga zbog jednog proljeća* Malkice Dugeč...

Kako su spomenuti pjesnici obogatili domovinsku književnost novim zbirkama stihova, našlo bi se zasigurno među njima još adekvatnijih primjera koji govore u prilog njihove nesumnjive poetsko-literarne vrijednosti.

Jedna od najvećih svjetskih izložbi knjiga: *Medunarodna izložba knjiga u Frankfurtu* (Frankfurter Buchmesse), a na kojoj se zahvaljujući inicijativi i snalažljivosti gospodina Ivana Cerovca, već rane 1973. god. pojavio hrvatski iseljenički tisak pod svojim hrvatskim imenom – bila je ne samo najbolje mjesto prezentacije i svjedočenja slobodne hrvatske riječi nastale u tudini, već i mjesto okupljanja, dragih susreta iseljene i domovinske Hrvatske, svjetska pozornica sa koje se slobodno upućivala istina o Hrvatskoj u okovima Jugoslavije. Za mnoge od nas bila je to jedinstvena prilika stjecanja novih spoznaja o življenju slobode, o demokraciji (kadikad i sa dva lica!) – ali i snažan poticaj na ustrajnost i dosljednost u promicanju istine o hrvatskom jeziku, hrvatskoj kulturnoj baštini i slobodarskim težnjama cjelokupnog hrvatstva.

Zahvaljujući moralnoj i materijalnoj potpori vodstva Hrvatske republikanske stranke dr. I. Korskog i prof. K. Katalinića te pravoj prijateljskoj suradnji prof. Vinka Nikolića, Lucijana Kordića i I. Šponara, u Frankfurtu smo inicirali i

organizirali književne večeri pod imenom *Riječ iseljene Hrvatske*. Tako je Frankfurt postao domaćin još jednog s vremenom tradicionalnog susretišta hrvatskih emigrantskih pisaca koji su sve brojnijoj publici, a među kojom je ponekad bilo i onih sa *crvenim pasošom*, recitirali svoje pjesme, čitali prozne ulomke, osvrte na nova izdanja, prikaze stvaralaštva pokojnih ili pak živućih autora i sl. Već prvi književni susret *Riječ iseljene Hrvatske*, održan 1980. godine na kojem su svoje pjesme čitali hrvatski pjesnici Vinko Nikolić, Lucijan Kordić, Mirko Vidović i Malkica Dugeč, a dr. Ernest Bauer pročitao ulomak iz povjesne studije *Hrvatski ban Jelačić* – nakon čega je slijedilo vrlo zanimljivo predavanje gosp. Stjepana Šuleka o Hrvatima u njemačkoj i austrijskoj književnosti – dakle, već taj prvi susret hrvatskih pisaca iz Španjolske (V. Nikolić), Švicarske (L. Kordić), Francuske (M. Vidović) i Njemačke (M. Dugeč, E. Bauer, S. Šulek) uz nazočnost urednika *Nove Hrvatske* gosp. Jakše Kušana (iz Londona) nedvojbeno je potvrdio uvjerenje da upravo Europa treba biti mjesto sa kojega će se čuti ne samo politička, već i poetska riječ o Hrvatskoj. Svojim učestalim posjetima Europi uvjerljivo su o tome posvjedočili i mnogi hrvatski javni kulturni i politički djelatnici kao npr. dr. Mate Meštrović, dr. Ivo Korsky, prof. Kazimir Katalinić, Bogdan Radica, Srećko Pšeničnik, Ivo Rojnic, Nikola Kirigin, Šime Letina, Ivan Šaravanja, fra Dionizije Lasić, Kerim Reis, Ante Cetin, Marija Fabek, Katarina Pejaković, Zlata Ivezić, pa čak i Tomislav Bošnjak, Ragib Avdić, Vjekoslav Anić iz daleke Australije. Sastanci vodstva i članova Hrvatskog narodnog vijeća, vanstranačkog tijela koje je okupljalo sve Hrvate, bez obzira na stranačku ili inu pripadost, a kojom prilikom su dolazili u Frankfurt i dr. M. Meštrović, i dr. Radovan Latković (ne samo u Frankfurt) – postajali su također sastavnicom Nastupa hrvatske knjige u slobodi, jer su pružali idealnu mogućnost okupljanja Hrvata i Hrvatica sa svih kontinenata, a što inače, zbog geografskih udaljenosti nije bilo lako ostvarivo. Koristili smo te susrete i kao bogomdanu mogućnost za razgovore sa stranim novinarima, organiziranje tiskovnih konferenciјa, izjava javnim medijima. Drugim riječima: bila je to prava riječ iseljene Hrvatske na pravom mjestu, a što smo kao slobodni ljudi i hrvatski intelektualci morali i znati dobro iskoristiti. I ne samo to: izložbu u Frankfurtu koristila je hrvatska politička emigracija kao tribinu s koje smo upozoravali na utamničene intelektualce (Vladu Gotovca, Marka Veselicu, dr. Franju Tuđmanu), prikupljali potpise za oslobođanje već oslijepjelog prof. Vjenceslava Čižeka, imali hrabrosti pisati i govoriti o blagopokojnom kardinalu Stepincu, Andriji Artukoviću pa čak i održati književno veće posvećeno stotoj godišnjici rođenja Mile Budaka – plodnog hrvatskog književnika, još jedne žrtve zlosilja velikosrpskog režima.

O svim književnim susretima i druženjima ove vrste izvješćivao je manje-više objektivno gotovo sav hrvatski emigrantski tisak kao npr. *Nova Hrvatska*, *Hrvatska budućnost*, *Država Hrvatska*, *Hrvatski glas* i dr. Ipak, najizvornije i meritorno – pogotovo kada je bila riječ o Nastupima hrvatske knjige u slobodi – pisao je prof. Vinko Nikolić u *Hrvatskoj reviji* i prof. Malkica Dugeč u *Republici Hrvatskoj*.

Jedini hrvatski časopis na njemačkom jeziku *Kroatische Berichte*, a zahvaljujući neumornom zalaganju gde. Ivone Dončević, gospodina Stjepana Šuleka i dr. Ernesta Bauera, objektivno i za čitatelje na njemačkom jeziku prihvatljivo i popularno, pisao je ne samo o općehrvatskoj nacionalnoj problematici, već i o književnim susretima i hrvatskoj kulturi uopće, a objavljivao je čak i književne osvrte te pjesme hrvatskih pjesnika prevedene na njemački.

I *Hrvatska domovina* koju je uz pomoć Hrvata izdavao njemački novinar Hans Peter Rullmann iz Hamburga – bila je jedna od vjernih, ozbiljnih i objektivnih pratičica kulturne i političke djelatnosti hrvatske dijaspore. Dobro je, naime, znati da je velik broj hrvatskih emigrantskih listova, novina, časopisa i knjiga (spomenimo samo veliku izdavačku kuću *Ziral*) izlazio izvan Europe, no gotovo svi su se slijevali u Europu i bivali predstavljeni na štandu *Croatia* u Frankfurtu.

Europa, od koje je, kako se činilo, bio *samo jedan korak* do *Hrvatske* nije svagdje i u svako doba blagonaklono prihvatala hrvatske političke emigrante i počesto je svojom šutnjom tolerirala čak i ubojstva istaknutijih domoljuba kao što je to bio npr. slučaj sa Brunom Bušićem u Parizu, Nikolom Miličevićem u Frankfurtu, Stjepanom Đurekovićem u Münchenu, Ilijom Vučićem u Stuttgartu i drugima. Kroz njihove žrtve počela je postupno upoznavati bit hrvatskog problema pa se tako dogodilo da je Jugoslavija 1978. zatražila izručenje desetorice Hrvata u zamjenu za puštanje 4 člana tzv. *Bader-Meinhol Bande*, ali niti jedan Hrvat nije bio izručen.

Zahvaljujući upornosti i sposobnosti pojedinaca, kakva je bila voditeljica Hrv. informativnog ureda u Bonnu – gđa. I. Dončević, hrvatska emigracija počela je stjecati prijatelje-zagovaratelje čija je riječ u pojedinim međunarodnim organizacijama na tlu Europe kao npr. u *Medunarodnom društvu za ljudska prava* (IGFM), *Paneuropskoj uniji* ili u *Europskom parlamentu* imala veliku političku težinu.

Predstavnici iseljene Hrvatske davali su svoj doprinos u širenju istine o Hrvatskoj i na taj način što su redovito sudjelovali na simpozijima koji su upriličavali sudetski Nijemci (najpoznatiji je bio u Königsteinu), na godišnjim i drugim skupovima IGFM-a (*Internationale Gesellschaft für Menschenrechte*), na skupovima sa kosovskim Ablancima (svatko tko je bio protiv Jugoslavije bio nam je dobrodošao) no isto tako

i prigodom vjerskih hodočašća širom Europe, gdje su osobnim kontaktima, širenjem letaka političkog sadržaja, kaseta (najpoznatije su bile tzv. *republikanske kasete*) i ostalog emigrantskog tiska gradili živi most prema domovini.

I samo nabranjanje, a kamoli detaljna analiza svega učinjenoga na polju hrvatske kulture izražene kroz pisanu riječ hrvatsku na europskom tlu – oduzelo bi previše vremena, no ne bi bilo pravedno šutke prijeći preko ponekih hrvatskih pisaca koji su iskrenim, poetskim poniranjem hrvatsko Jučer i Danas oplemenjivali, zanosili, bodrili, poučavali i tako utirali put prema sretnom hrvatskom Sutra. Spomenimo zato one izuzetne koji su svojim djelima, moralno gledajući, i Europu zadužili: Vinko Nikolić, Lucijan Kordić, Mirko Vidović, Šimun Šito Čorić, Boris Maruna, Bogdan Radica, Jure Petričević, Jakša Kušan, Tihomil Rađa, Pavao Tijan i mnogi, mnogi drugi. Među ovim nizom književnih djelatnika neka još zablistaju imena Brune Bušića i Stjepana Đurekovića – žrtava, ali i uspravnih boraca za slobodu Hrvatske.

Mnogi su hrvatski životi ugasnuli po pločnicima europskih gradova, dok su podmukle ubojice još krvavih ruku nesmetano napuštale mjesto zločina. Pariško groblje Père-Lachaise gdje već odavno počivaju velikani francuske književnosti: Balzac, Moliere, La Fontaine – prihvatile je i hrvatske domoljube Brunu Bušića i Matu Kolića. Groblja u Berlinu, Frankfurtu, Münchenu, Stuttgartu mjesta su gdje prijatelji hodočaste i odaju počast onima, koji su pali kao žrtve velikosrpskog terora. Pomole se, zapale svijeću i zamišljeni odu, jer čini se izbio je mir!

Ipak, tuda zemlja ljubomorno prikriva kamene sanje o povratku.

Pravedni dobro znaju: kada je Europa još nedavno privozala Hrvatima da rabe kulturu kao masku i izgovor za političku promidžbu – imala je pravo.

Ako nam i danas predbacuje, upozorava da ona nije politički poligon, da se hrvatske udruge trebaju baviti kulturom a ne više organizirati javne političke prosvjede, *okrugle stolove* i slično, jer Hrvati nisu više divljač za odstrel, imaju svoju državu – opet je u pravu. Makar i nehotice ona tako upozorava da ni jedan život, niti jedna smrt za slobodnu Hrvatsku nisu bili uzaludni.

Ako još i ne zna istinu o putu u slobodu, o vjeri u Hrvatsku, o tome kako se *ljubeći Hrvatsku vječnosti darivamo* – neka joj kažu grobovi hrvatski. I epitafi krvlju pravednika zasluzeni, u tuđi kamen hrvatskim jezikom uklesani što još čitače tragova čekaju i neodgonetnuti nijemošću trajanja još jednu riječ o ljubavi zbole. I to je RIJEĆ ISELJENE HRVATSKE!